

С. В. Волосович,
кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету (Україна)
volosovich_sv@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ ПРЕДМЕТУ ЗАСТАВИ В УКРАЇНІ

У статті розкрито сутність страхування застави. Запропоновано класифікацію видів страхування застави. Виявлено особливості та проблеми страхування застави в Україні.

Ключові слова: застава, ризики застави, страхування застави.

С. В. Волосович ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ СТРАХОВАНИЯ ПРЕДМЕТА ЗАЛОГА В УКРАИНЕ

В статье раскрыта сущность страхования залога. Предложена классификация видов страхования залога. Выявлены особенности и проблемы страхования залога в Украине.

Ключевые слова: залог, риски залога, страхование залога.

Svitlana Volosovich THE FEATURES OF DEVELOPMENT OF INSURANCE COLLATERAL IN UKRAINE

The article deals with the essence of insurance collateral. The classification of insurance collateral is offered. The features and problems of insurance collateral in Ukraine are analyzed.

Key words: collateral, collateral risks, insurance collateral.

Постановка проблеми. Економічні та політичні перетворення в Україні спрямовані на побудову нової моделі господарювання. При цьому успішність реформування національної економіки залежить від ефективності функціонування кредитної сфери, динамічний розвиток якої є важливим каталізатором якісних трансформацій у вітчизняній економіці. Однак практика показує, що наразі виникають нові ризики, що становлять загрозу для суб'єктів кредитної сфери. З огляду на це ключовим завданням для кредиторів має стати забезпечення надійності системи кредитування, що певною мірою пов'язано із застосуванням застави. Водночас, предмет застави може зазнавати впливу несприятливих як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, що зазвичай призводить до його пошкодження, псування або знищення, а відтак і до втрати надійного забезпечення кредиту. Компенсувати втрати допоможе страхування заставного майна. За таких умов гарантується дотримання принципу зворотності кредиту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окресленню та аналізу проблем страхування застави присвячено праці Н. П. Баріди, О. В. Євтюхіної, М. С. Клапківа, Г. В. Недельчевої, Ю. Б. Фогельсона, Г. Ф. Шершеневича та ін. У їх дослідженнях увага приділяється окремим питанням теорії страхування застави, страхування предмету іпотеки як різновиду застави, тарифної політики страхових компаній, конкуренції на ринку страхування застав. Віддаючи належну шану науковим розробкам зазначених авторів, слід зауважити, що дослідження особливостей та проблем розвитку страхування предмету застави в Україні залишається наразі поза увагою науковців.

Мета дослідження. Розкрити особливості, проблеми страхування застави в Україні та шляхи їх подолання.

Основні результати дослідження. Одне із чільних місць серед способів забезпечення виконання зобов'язань позичальників перед кредиторами займає застава, яка сприяє мінімізації кредитних ризиків та активізації економічної діяльності суб'єктів господарювання. В Україні банки майже 90% кредитів надають під забезпечення, з них 87–90% – під заставу. При цьому 45% заставних портфельів банків складає іпотека, 16% – транспорт і обладнання, 5,5% – цінні папери та майнові права [1]. Заставою можуть виступати житлова і комерційна нерухомість, земельні ділянки, транспортні засоби, цінні папери, товарно-розпорядчі документи (коносаменти, варанти тощо), ва-

лютні цінності, ювелірні вироби, товари в обороті або переробці (сировина, напівфабрикати, комплектуючі вироби, готова продукція тощо).

Статтею 10 Закону України «Про заставу» від 02.10.1992 р. № 2654-XII передбачено можливість страхування предмету застави. При цьому акцентується увага на тому, що якщо він не підлягає обов'язковому страхуванню, то може бути застрахований за згодою сторін на погоджену суму, але не більшу його ринкової вартості [2]. Поліс страхування застави гарантує компенсацію збитків, що можуть виникнути внаслідок пошкодження або знищення майна, що передане під заставу, унаслідок:

- вогневих ризиків (пожежа, задимлення, виділення сажі й корозійного газу, удар блискавки або вибух кульової блискавки, вибух, збиток, завданий при гасінні пожежі, вибух газу, використовуваного в побутових цілях);
- стихійних явищ (буря, ураган, шторм, вихор, смерч, град, злива, незвичайні для певної місцевості атмосферні опади, повінь, зсув, осідання ґрунту, землетрус, гірські обвали і сход лавин та інші стихійні лиха);
- дії води (витікання рідини із водопровідних, каналізаційних, опалювальних і протипожежних систем);
- протиправних дій третіх осіб (крадіжка зі зломом, грабіж, розбій, навмисне пошкодження або знищення застрахованого майна третіми особами, включаючи підпал);
- транспортних ризиків (наїзд за застраховане майно транспортних засобів, падіння пілотованих літальних апаратів, їхніх частин або вантажу, що ними перевозився);
- бою скла (биття скляних елементів будівель, включаючи внутрішні перегородки зі скла, дзеркала, склоподібні матеріали).

Окрім знищення чи пошкодження заставленого майна, небезпекою для заставодержателя є те, що предметом застави можуть виявитися товари, які зі зміною кон'юнктури ринку не завжди продаються або продаються зі збитком. За таких обставин банкам може пропонуватися страхування неліквідного майна або суми недобору від реалізації прийнятих під заставу речей за цінами, нижчими від тих, які здатні покрити втрати заставодержателя [3]. При страхуванні предмету застави в договорі вказуються винятки із страхового покриття. До ризиків, збитки від яких не відшкодовуються страховиком, відносять ядерні ризики, ризики страйків, демонстрацій або тероризму.

Таблиця

Класифікація страхування застави	
Ознака класифікації	Вид страхування
За предметом застави	Страховання житлової нерухомості
	Страховання комерційної нерухомості
	Страховання товарів
	Страховання врожаю сільськогосподарських культур
	Страховання сільськогосподарських тварин
	Страховання обладнання
	Страховання комп'ютерної техніки
	Страховання меблів та інвентарю
	Страховання побутових приладів
	Страховання транспортних засобів
За видами страхових ризиків	Страховання від знищення чи пошкодження внаслідок дії вогню
	Страховання від знищення чи пошкодження внаслідок дії стихійних явищ
	Страховання «каско»
	Страховання від знищення чи пошкодження скла
	Страховання від знищення чи пошкодження внаслідок дії води
	Страховання від знищення чи пошкодження внаслідок протиправних дій третіх осіб
	Обов'язкове страхування
За формами страхування	Добровільне страхування
	Страховання предмету застави банківських кредитів
За кредиторами	Страховання предмету застави в ломбардах
	Страховання застави у кредитах, наданих кредитними спілками
	Страховання предмету іпотеки
За видами кредитних продуктів	Страховання предмету застави у споживчих кредитах
	Страховання предмету застави в інвестиційних кредитах
	Страховання предмету застави у сільськогосподарських кредитах
	Страховання предмету застави у сільськогосподарських кредитах

Джерело: Укладено автором

Виділяють декілька схем страхування предмету застави [4]:

- страхувальником і вигодонабувачем за договором страхування є банк-кредитор. За цієї схеми сплата страхової премії здійснюється банком, однак ці витрати входять до вартості кредиту;
- страхувальником та вигодонабувачем за договором виступає позичальник. Для того щоб не втратити контроль над процесом виплати страхової премії і/або отримання страхового відшкодування банк зобов'язує страхувальника всі внески та виплати здійснювати шляхом перерахування коштів із рахунку позичальника в банку-кредиторі;
- страхувальником за договором є позичальник, а вигодонабувачем – банк-кредитор. Це традиційна схема, яка використовується в більшості випадків. Хоч Ю. Б. Фогельсон підкреслює, що заставне майно не можна страхувати на користь заставодержателя, оскільки він, так само як і зберігач, не користується майном, а лише несе відповідальність за його втрату або пошкодження [5]. Більшість учених упевнена в зацікавленості заставодержателя у збереженні тієї частини цінності, що є достатньою для покриття його права вимоги. Однак при цьому підкреслюється можливість одночасного страхування однієї й тієї самої речі власником та заставодержателем у межах власного інтересу [6].

Класифікацію видів страхування застави пропонуємо здійснювати за такими класифікаційними ознаками, як предмет застави, види страхових ризиків, форми страхування, кредитори, кредитні продукти (див. табл.).

Важливим є питання щодо структури заставного страхування. Однак українська офіційна статистика, на жаль, є неповною і не дає нам змоги здійснити аналіз цієї структури. У Росії така інформація існує в розрізі окремих страхових компаній. Наприклад, заставний портфель провідних філій російської страхової компанії «СОГАЗ» за обсягом зборів представлено таким чином: великий бізнес займає 35%, середній – 60%, малий – 5%. Залежно від предмету застави, за даними банку «Глобекс», 60% застрахованих застав становить нерухомість, 20% – товари, 20% – обладнання, транспорт, сировина та ін. У рамках галузевої структури страхувальників 50% – це підприємства торгівлі й сфери послуг [7].

Основними чинниками, що впливають на вартість поліса страхування застави, є перелік обраних страхових ризиків; вид і стан об'єкта страхування; термін страхування; розмір страхової суми; розмір франшизи; розташування об'єкта страхування відносно джерел небезпеки.

Вітчизняні страховики розмір страхових тарифів при страхуванні предметів застави встановлюють у межах від 0,01 до 10%. Зрозуміло, що за рахунок зменшення тарифів страховики можуть штучно збільшити обсяги премій, проте в майбутньому це спричинює високу збитковість та нездатність виконання своїх зобов'язань перед страхувальниками при реалізації великого страхового ризику [9]. Найвищими є страхові тарифи при страхуванні заставних автомобілів, а одними із найнижчих – при страхуванні заставної нерухомості [10].

Починаючи з 2008 року, конкуренція страховиків на ринку страхування застав значно зросла на тлі зменшення його обсягів, що спричинило зниження страхових тарифів і велику небезпеку [9].

Особливості страхування застави:

- страхування застави має бути безперервним процесом, бо в разі порушення цього принципу кредитор може втратити право на отримання страхового відшкодування;
 - при страхуванні застави, яка є забезпеченням великого кредиту, подеколи застосовується співстрахування. У цьому випадку відповідальність за договором страхування поділяється між декількома страховими компаніями – співстраховиками. Вона може бути дольовою, субсидіарною чи солідарною. У договорі співстрахування зазначається частка страховика у страховій премії, перелік ризиків кожного страховика та ступінь їх відповідальності. З точки зору вигодонабувача, оптимальною є умова, коли при застосуванні механізму співстрахування один із страховиків виступатиме лідером, набуваючи право діяти від імені інших страховиків, які є учасниками договору співстрахування. Це дозволяє страхувальнику укладати договір страхування лише з одним страховиком. Вказана перевага виявляється і при реалізації страхових ризиків;
 - при страхуванні застави із високою вартістю доцільною є наявність перестраховального захисту у страховика, який здійснює його страхування. Це один із основних способів забезпечення фінансової стійкості страхової компанії.
- До проблем страхування предметів застави в Україні слід віднести:
- зниження ринкових цін на майно, що перебуває в банківській заставі, а відтак зростання частки проблемних кредитів;
 - скорочення ринку страхування застави через зменшення обсягів іпотечного кредитування;
 - застосовування страховими компаніями демпінгу в умовах скорочення кредитування. Наприклад, при страхуванні заставних квартир вони встановлювали тарифи в межах 0,05–0,1%, що у 2–3 рази нижче порівняно з їх реальним розміром;
 - зростання серед клієнтів СК випадків шахрайства. За даними експертів, їх обсяг збільшився на 15–20%. Частішають випадки, коли зі складів юридичних осіб за сум-

- нівних обставин зникають товари; техніка, отримана у лізинг, знищується в останній день дії договору страхування тощо. Подібні ситуації зазвичай виникають у разі наявності у клієнта прострочених платежів за кредитами;
- Закон України «Про страхування» не містить положення щодо обов'язкового страхування предметів різновиду застави – закладу, що є заставою рухомого майна. При закладі майно передається заставодавцем у володіння заставодержателя. При цьому предмет застави в ломбардах підлягає обов'язковому страхуванню відповідно до Цивільного кодексу та Закону України «Про заставу» № 2654-XII. У деяких дослідженнях підкреслюється, що при споживчому кредитуванні значні ризики пов'язані з умовами збереження предметів закладу [7]. І це цілком логічно, адже згідно із статтею 45 Закону № 2654-XII передбачено зобов'язання закладодержателя страхувати предмет закладу в обсязі його вартості за рахунок та в інтересах заставодавця, що кореспондується з вимогами статті 967 Цивільного кодексу України щодо обов'язкового страхування ломбардом на користь поклажодавця за свій рахунок речей, прийнятих на зберігання виходячи із повної суми їх оцінки. Однак Закон України «Про страхування» від 7.03.1996 р. № 85/96 не визначає цей вид страхування обов'язковим. Відповідно до положення про діяльність ломбардів, затвердженого Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, кожна річ, прийнята ломбардом як застава, має бути застрахована на повну вартість. Це буде додатковою гарантією збереження предмету застави. Проте, щоб уникнути відповідальності, більшість ломбардів пропонує своїм клієнтам підписати документ про відмову від страхування [12]. У разі страхування предмету застави ломбардом ставка за кредитом для фізичної особи може бути збільшена на 5% річних. Деякі ломбарди не заперечують, що вони вимагають від своїх клієнтів самостійного страхування закладу в СК;
 - твердження деяких авторів про те, що в Україні страхування кредитних банківських ризиків здійснюється лише завдяки існуванню системи обов'язкового заставного страхування [11], не має законодавчого підтвердження. Згідно із постановою Кабінету Міністрів України від 6.04.2011 р. № 358 лише страхування предмету іпотеки на випадок загибелі або пошкодження є обов'язковим. При цьому визначається, що страхова сума за договором обов'язкового страхування іпотеки повинна бути не меншою, ніж вартість, яка вказана в іпотечному договорі. Відповідно до постанови № 358 також обмежується максимальний розмір франшизи – не більш як 2% розміру страхової суми. Однак у більшості випадків кредитні установи вимагають від позичальника здійснення страхування предмету застави навіть поза межами іпотечного кредитування;
 - відбувається монополізація ринку страхування застави. В Україні у сфері страхування заставного майна сформувався легальний «картель» між сімома банками («Альфа-Банк», банк «Фінанси і Кредит», «ПриватБанк», «ОТП Банк», «Райффайзен Банк Аваль», «Укрсоцбанк», «УкрСіббанк») і сімома страховими компаніями («Оранта», «Інгосстрах», «Універсальна», «АХА Страхування», «Дженералі Гарант», «Українська пожежно-страхова компанія», «Уніка»). Він утворився за попередньої згоди

Антимонопольного комітету України. Учасники погоджених дій та Антимонопольний комітет України впевнені, що ці правила сприятимуть прозорості й підвищенню якості фінансових послуг. Однак експерти стверджують, що така ситуація може призвести лише до монополізації страхового ринку у сфері кредитування і завдасть шкоди інтересам невеликих страховиків [13].

Висновки. Для подолання вказаних проблем необхідно:

- вирішити колізії у вітчизняному законодавстві щодо обов'язковості страхування предмету застави;
- Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, та Антимонопольному комітету України сприяти здоровій конкуренції на ринку страхування застави;
- Національній комісії з державного регулювання у сфері ринків фінансових послуг вживати заходів із запобігання демпінгуванню при страхуванні предмету застави;
- банкам і страховикам взаємодіяти на основі інноваційних технологій та обґрунтованої тарифної політики.

Література

1. Баріда Н. П. Роль застави в процесі управління кредитним ризиком банку / Н. П. Баріда // Фінанси, облік і аудит. – 2011. – № 18. – С. 15–24.
2. Про заставу : Закон України від 02.10.1992 р. № 2654-XII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2654-12>
3. Клапків М. С. Страхування фінансових ризиків : монографія / М. С. Клапків. – Тернопіль : Економічна думка, Картбланш, 2002. – 570 с.
4. Кредитное страхование [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ru.wikipedia.org/wiki/Кредитное_страхование
5. Фогельсон Ю. Б. Комментарий к страховому законодательству / Ю. Б. Фогельсон. – М. : Юристъ, 2002. – 176 с.
6. Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права : В 2-х т. Т. 2. Товар. Торговые сделки / Г. Ф. Шершеневич. – М. : Статут, 2003. – 544 с.
7. Недельчева Г. В. Страхування заставного майна як засіб зниження кредитного ризику / Г. В. Недельчева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/11_EISN_2008/Economics/30017.doc.htm
8. Евтюхина О. Страхування застав змістилося у бік малого бізнесу / О. Евтюхина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://alls.in.ua/3742-strahuvannya-zastav-zmistilosya-u-bik-malogo-biznesu.html>
9. Конкуренция на рынке страхования залогов обвалила страховые тарифы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://bancassurance.com.ua/review/291>
10. Страхование залогов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zalogshop.com.ua/strahovanie-zalogov.html>
11. Страхування банківських ризиків: ризики банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://strahuvannya.org.ua/strahuvannya-bankivskiyh-ryzykiv-ryzyku-bankiv.html>
12. Вся правда о ломбардах [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://posovesti.com.ua/News.aspx?NewsID=258>
13. Монополизация рынка страхования залогов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ramzes.kiev.ua/news/the-news-ukr/398-the-monopolization-of-the-insurance-market-deposits>

Стаття надійшла до редакції 17 листопада 2012 року

Науковий журнал «Економічний часопис-XXI» входить до переліку фахових видань з економічних та політичних наук (Постанова Президії ВАК України №1-05/3 від 14.04.2010 р.).

Пропонуємо науковцям, викладачам, аспірантам, докторантам публікувати свої оригінальні наукові статті та результати дисертаційних досліджень у науковому фаховому журналі «Економічний часопис-XXI».

Вимоги до наукових статей викладені в Інтернеті за лінком: <http://soskin.info/ea/avtory.html>